

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De 'gentrificatie' van Niccolò Machiavelli

Gerrits, A.W.M.

Citation

Gerrits, A. W. M. (2019). De 'gentrificatie' van Niccolò Machiavelli. *Tijdschrift Voor Geschiedenis*, 132(1), 95-104. doi:10.5117/TVGESCH2019.1.006.GERR

Version: Publisher's Version
License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3199053>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Besprekingsartikel

De 'gentrificatie' van Niccolò Machiavelli

André W.M. Gerrits

TVGESCH 132 (1): 95–104

DOI: 10.5117/TVGESCH2019.1.006.GERR

Abstract

The 'gentrification' of Niccolò Machiavelli

There is an ongoing debate on the nature and relevance of the political work of Niccolò Machiavelli. This debate has always been deeply influenced by the ideological spirit of the time. In our time Machiavelli is reinterpreted again. His ideas seem to be being cleaned up, sanitized from the unpleasant and objectionable aspects that for a long time were considered almost proverbial. In current historiography Machiavelli is widely seen as a precursor of republican, even democratic governance. On the basis of a review of prominent recent studies into his life and work, this literature essay concludes that the gentrification of Machiavelli is in full swing.

Keywords: Machiavelli, machiavellism, historiography

Zou Niccolò Machiavelli (1469-1527) ooit terugkeren op aarde, dan zou hij verbaasd zijn. Hoewel hij als ambtenaar, diplomaat, politiek denker, historicus, dichter en toneelschrijver te Florence niet gespeend was van enig gevoel van zelfimportantie, zou hij zich geen voorstelling kunnen maken van de felle en aanhoudende discussie over zijn politieke oeuvre. Vijfhonderd jaar na de verschijning van *De Prins* (*Il Principe*, geschreven in 1513) en *Discorsi* (1518) is het debat over de aard en betekenis van Machiavelli's politieke denken

nauwelijks geluwd. Het debat is wel veranderd, zoals het zich voortdurend heeft ontwikkeld en is beïnvloed door de geest van de tijd. In onze tijd lijken de opvattingen van Machiavelli steeds meer te worden opgeschoond, gezuiverd van de onaangename en verwerpelijke aspecten die lange tijd bijna spreekwoordelijk werden geacht. Op basis van de studies die in dit essay worden besproken, kan geen andere conclusie worden getrokken dan dat de 'gentrificatie' van Machiavelli in volle gang is.

Hoewel de these van de gentrificatie of het 'witwassen'¹ van Machiavelli cruciale aspecten raakt van de persoon en zijn werk doet ze niet geheel recht aan de vier studies die in dit essay worden besproken. Daarvoor is de variëteit aan opvattingen en invalshoeken te groot. *Be like the fox* (2018) is een nieuwe biografie van Machiavelli, een van drie studies over diens leven en werk die Erica Benner de afgelopen jaren heeft geschreven.² Het is een vrij losse studie, heel anders dan de gedetailleerde, bijna exegetische analyse van *De Prins* die ze in 2013 publiceerde. Benner permitteert zich de nodige methodologische en stilistische vrijheden. Op basis van verwijzingen naar de uitgebreide correspondentie tussen Machiavelli, zijn vrienden en het stadsbestuur worden de hoofdpersoon en zijn tijdgenoten sprekend, soms zelfs denkend opgevoerd.

Benner staat in een traditie van biografen die een sterke mate van sympathie voor Machiavelli ontwikkelden. Roberto Ridolfi, waarschijnlijk Machiavelli's grootste biograaf, koesterde al zo'n genegenheid voor Machiavelli dat hij zich er nauwelijks toe kon zetten te schrijven over diens minder aangename kanten, waaronder zijn voortdurende seksuele escapades, inclusief de herenliefde.³ In veel recente biografieën klinkt een vergelijkbaar sympathiserend sentiment door, dat naar mijn inzicht geen recht lijkt te

doen aan de complexe persoonlijkheid van Machiavelli.⁴ De titel van Benners boek is ontleend aan een passage uit *De Prins*. Een vorst dient zowel te beschikken over de eigenschappen van een vos (sluwheid) als over die van een leeuw (kracht), meent Machiavelli. Dat Benner sluwheid noemt en kracht onvermeld laat, is veelzeggend, en dat ze vervolgens ook meent, gelet op de ondertitel van haar boek, dat Machiavelli levenslang op zoek is geweest naar vrijheid, komt in de buurt van wat in dit essay wordt getypeerd als gentrificatie. Vrijheid zoals wij dat begrijpen, speelt geen cruciale rol in Machiavelli's werk.

De andere studies die in dit essay worden besproken zijn veelkleuriger en genuanceerder dan Benners biografie. In zowel *Machiavelli's legacy* (2016, onder redactie van Timothy Fuller) als in *Machiavelli on liberty and conflict* (2017, onder redactie van Johnston, Urbinati en Vergara) zijn bijdragen gebundeld over de grote thema's van de discussie rondom Machiavelli: doel en middelen, religie en burgerschap, *fortuna* en *virtù*, monarchie en republiek.⁵ Machiavelli-onderzoek richt zich al jaren vrijwel uitsluitend op de exegese van zijn werk; het is meer dan een halve eeuw geleden dat er belangrijk archiefmateriaal

1 Robert Black, *Machiavelli* (Abingdon 2013) xix.

2 Erica Benner, *Be like the fox. Machiavelli's lifelong quest for freedom* (Londen 2017). In het Nederlands vertaald als *Als een vos. Machiavelli's levenslange zoektocht naar vrijheid*. (Amsterdam 2018). Benner schreef ook *Machiavelli's ethics* (Princeton, NJ 2009) en *Machiavelli's Prince: A new reading* (Oxford 2013).

3 Roberto Ridolfi, *The life of Niccolò Machiavelli* (Chicago 1963).

4 Niccolò Capponi, *An unlikely prince. The life and time of Machiavelli* (Cambridge, Mass. 2010); Christopher S. Celenza, *Machiavelli. A portrait*. (Cambridge, Mass. 2015); Maurizio Viroli, *Niccolò's smile. A biography of Machiavelli* (Londen 2001). *Machiavelli* van Robert Black is een uitzondering. Black typeert Machiavelli nog als een 'deeply cynical individual' (Black, *Machiavelli*, 5).

5 Timothy Fuller ed., *Machiavelli's legacy. The Prince after five hundred years* (Philadelphia 2016); David Johnston, Nadia Urbinati en Camila Vergara ed., *Machiavelli on liberty and conflict* (Chicago en Londen 2017).

Portret van Niccolò Machiavelli (1469-1527) door Santi di Tito, tweede helft zestiende eeuw.

Wikimedia Commons

over Machiavelli werd gevonden. *Machiavelli's politics* (2017) van Catherine Zuckert ten slotte is een indrukwekkende studie naar vrijwel alle aspecten van Machiavelli's politieke denken.⁶ Zuckert geeft een gedetailleerde en genuanceerde analyse van zowel Machiavelli's politieke en historische werken als van zijn toneelstukken. *Machiavelli's politics* en de bundel *Machiavelli on liberty and conflict* zijn uitgebracht

door de University of Chicago, sinds Leo Strauss' fameuze *Thoughts on Machiavelli* (1958) het centrum van het Machiavelli-onderzoek in de Verenigde Staten.

Hoe kan de voortdurende en steeds veranderende fascinatie met het leven en werk van Machiavelli worden verklaard? Ze lijkt mij bepaald door drie factoren. Ten eerste is de historische figuur Machiavelli niet los te zien van het 'machievellisme', de tijdloze typering van politiek cynisme, immoraliteit en subversie. Ten tweede is er niet één Machiavelli, maar heeft iedereen zijn eigen Machiavelli, dienstbaar aan

6 Catherine H. Zuckert, *Machiavelli's politics* (Chicago en Londen 2017).

uiteenlopende politieke overtuigingen en ambities, van monarchale opvattingen tot en met republicanisme, van het fascisme tot en met de democratie. En dat lijkt weer bepaald doordat Machiavelli weliswaar een product van zijn tijd is, maar dat hij vooral schreef over tijdloze en universele politieke kwesties, op een directe, confronterende maar ook ambivalente wijze, en daarom dikwijls voor meerdere uitleg vatbaar.

Machiavelli en machiavellisme

Machiavelli was gedurende veertien jaar (1498-1512) een vooraanstaande, omstreden, maar ook gewaardeerde ambtenaar en diplomaat van de stadstaat Florence. Na de val van de republiek en het herstel van de macht van de Medici werd hij ontslagen, tijdelijk uit de stad verbannen en zelfs even gevangengezet. Werkeloos en rusteloos wijdde Machiavelli zich vervolgens aan de schrijverij. Hij wist in zijn tijd al een zekere reputatie op te bouwen met zijn politieke studies, maar ze brachten hem niet waarnaar hij zo verlangde: een betekenisvolle politieke functie. Als toneelschrijver was Machiavelli succesvoller. *Mandragola* (Alruin) was al tijdens zijn leven een hit en werd opgevoerd van Rome tot Venetië. Hoewel het stuk vrij algemeen wordt beschouwd als een van de beste komedies van de Italiaanse Renaissance, is het niet bepalend geweest voor Machiavelli's historische faam. Het was in het bijzonder *De Prins*, een geschrift van zo'n 50 bladzijden, dat zijn reputatie vestigde. Machiavelli heeft dat overigens niet kunnen voorzien. Zowel *De Prins* als het veel omvangrijker *Discorsi* werden pas enkele jaren na zijn dood gepubliceerd.

Hoe interessant zijn levenswandel ook is geweest, we kennen Niccolò Machiavelli niet in eerste instantie als persoon, maar als concept, als 'machiavellisme', schrijft David Hendrickson in zijn bijdrage aan *Machiavelli's legacy* (p.105). Het machiavellisme is zo oud als de nalatenschap van Machiavelli zelf. In de recente historiografie, inclusief de hier besproken boeken, wordt het onderscheid tussen Machiavelli en machiavellisme sterk beklemtoond, te sterk wellicht. Benner (*Machiavelli on liberty and conflict*, p.184) meent dat Machiavelli met 'twee stemmen' spreekt. De ene is luid, onconventioneel, en vooral interessant voor degenen die graag het 'subversieve machiavellisme' zien. De andere stem is bedachtzamer, en die vormt volgens Benner de kern van Machiavelli's politieke opvattingen. Benner benadrukt hiermee de tegenstelling tussen de 'echte' en de 'vermeende' Machiavelli. De politieke denker en zijn reputatie zouden weinig met elkaar gemeen hebben. De overeenkomst tussen Machiavelli en het machiavellisme wordt door Benner (en anderen) niet beschouwd als een kwestie van interpretatie maar als een vorm van onwetendheid.

Machiavelli's denken is door de tijd heen op heel uiteenlopende wijzen geïnterpreteerd en voor allerlei politieke doeleinden ingezet. In fascistisch Italië werd Machiavelli zowel bewonderd door Benito Mussolini als door diens meest prominente gevangene Antonio Gramsci. Voor Mussolini stond *De Prins* voor de 'Staat', voor de wenselijkheid en de kunst van een autoritair gezag. De communist Gramsci werd geïnspireerd door de Jakobijnse lezing van *De Prins* en beschouwde Machiavelli vooral als een activist, als het archetype van de communistische partij. Al voordat Machiavelli's werk op de pauselijke Index van Verboden

Boeken werd geplaatst (1559), typeerde de katholieke kerk zijn ideeën als het instrument van de duivel. De ondergeschiktheid van religie aan politiek, de vermeende scheiding van christelijke moraliteit en politiek en de aanvallen op het kerkelijk gezag – de ‘Machiavel’ wordt door de dienaren van de Kerk van Rome (Jezuïeten voorop) al snel gezien als het satanisch gezicht van de Reformatie. Vanaf het einde van de zestiende eeuw figureerde Machiavelli ook steeds uitdrukkelijker in politieke en staatkundige discussies. Geen enkele filosoof of politieke denker van betekenis heeft *niet* naar diens opvattingen verwezen. De kritiek op Machiavelli laat een grote mate van eensluidendheid zien en borduurt over het algemeen voort op het vroege religieuze commentaar op diens werk. De bewondering voor Machiavelli daarentegen komt van vele kanten. Jean Jacques Rousseau beschouwde hem als een voorloper van het republikanisme. De Franse revolutionairen waarden Machiavelli om zijn politieke activisme, zijn realisme en zijn overtuiging dat wat politiek noodzakelijk is, ook moreel acceptabel is (in dit geval alles wat in het belang van de revolutie werd geacht). Italiaanse nationalist prezen Machiavelli in de negentiende eeuw als voorloper van de Risorgimento.

Er zijn twee belangrijke uitzonderingen op de uiteenlopende reeks politieke ambities waarvoor een beroep op Machiavelli wordt gedaan: liberalisme en totalitarisme (met uitzondering van diens ‘landgenoot’ Mussolini). Hoewel er raakvlakken zijn tussen Machiavelli’s politieke ideeën en de praktijk van het Sovjetcommunisme, komt Machiavelli in de 55 delen van Lenins verzamelde werken slechts een enkele keer voor. Stalin schijnt Machiavelli te hebben gelezen, maar net als in

nationaalsocialistisch Duitsland speelde het Machiavellisme geen rol van betekenis in de ideologie of propaganda van het totalitaire regime.⁷ In democratische landen is weliswaar altijd vrijuit over het machiavellisme gediscussieerd, maar een uitgesproken politieke betekenis heeft het denken niet gehad.⁸ Deze beide uitzonderingen weerspiegelen de dubbelzinnigheid van Machiavelli’s opvattingen. Zowel revolutionairen als contrarevolutionairen waarden Machiavelli om zijn radicale en ondermijnende ideeën. Eenmaal aan de macht worden ze echter geconfronteerd met de andere kant van Machiavelli’s denken, met zijn vrijzinnigheid en onafhankelijkheid. En voor liberale denkers kunnen er allerlei redenen zijn geweest om zich met Machiavelli bezig te houden, maar de zaak van het liberalisme behoort daar over het algemeen niet toe. Machiavelli is een briljant product van zijn tijd, maar zijn opvattingen lijken niet onmiddellijk relevant voor de liberaal-democratische orde, was lange tijd de opvatting.⁹

7 Zie voor de ‘revolutionaire traditie’ van het Machiavellisme: E.A. Rees, *Political thought from Machiavelli to Stalin. Revolutionary Machiavellism* (Houndmills, Basingstoke 2004) 94, 218, 226.

8 Met uitzondering van Machiavelli als ‘republikeins’ denker, zie J.G.A. Pocock, *The Machiavellian moment. Florentine political thought and the Atlantic republican tradition* (Princeton, NJ 1975) en Quentin Skinner, *Machiavelli. A very short introduction* (Oxford 1981).

9 Ook hierop zijn uitzonderingen: John P. McCormick, *Machiavellian democracy* (New York 2011) benadrukt het ‘wezenlijk populistische’ en ‘anti-elitaire’ fundament van Machiavelli’s denken. Machiavelli moet niet zozeer worden beschouwd als een republikein, maar als een democraat. Sébastien Roman, *Nous, Machiavel et la démocratie* (Parijs 2017) laat zich inspireren door urgente politieke kwesties in Frankrijk vandaag en consulteert Machiavelli vooral om diens ideeën over democratie en conflict.

Iedereen een eigen Machiavelli

Gedurende de laatste decennia van de twintigste eeuw zijn zowel de wetenschappelijke interpretatie als de politieke duiding van Machiavelli's gedachtegoed steeds minder divers geworden. In de studies die in dit essay centraal staan, wordt Machiavelli vooral gezien als een profeet van politieke vrijheid en onafhankelijkheid. Dit is een tamelijk recente ontwikkeling, hoewel ze niet zonder precedent is. Tegen het einde van jaren vijftig typeerde Leo Strauss Machiavelli nog, zij het met een slag om de arm, als een 'teacher of evil', vanwege diens 'immorele en irreligieuze' opvattingen. Strauss bekritiseerde – niet bij naam genoemde – onderzoekers die Machiavelli zouden vrijpleiten van dergelijke denkbelden. 'They misinterpret Machiavelli's judgement [...] because they are pupils of Machiavelli,' meende Strauss.

Their seemingly open-minded study of Machiavelli's thought is based on the dogmatic acceptance of his principles. They do not see the evil character of his thought because they are the heirs of the Machiavellian tradition; because they, or the forgotten teachers of their teachers, have been corrupted by Machiavelli.¹⁰

Harvey Mansfield deelt de opvatting van Strauss, niet toevallig zijn leermeester. In zijn bijdrage aan *Machiavelli's legacy* (p.12-13) verwijst hij naar een 'grand division of opinion' over de Italiaanse politieke denker. Er is volgens hem sprake van een

'onkundige' (*uneducated*) en een 'kundige' (*educated*) kijk op Machiavelli. De eerste opvatting wordt vooral gehuldigd door degenen die niets van Machiavelli hebben gelezen. Zij zijn vooral eropuit om de 'duivelse reputatie' van het machiavellisme te benadrukken. Laatstgenoemde opvatting, de 'kundige' interpretatie, treft men vooral aan bij de serieuze Machiavelli-vorsers. Echter, stelt Mansfield in navolging van Strauss, in hun ijver de argumenten van het pseudo-onderzoek naar Machiavelli te weerleggen, schiet deze laatste groep door. De vorsers nuanceren, ontkennen of relativeren de onaangename kanten van Machiavelli's opvattingen. Machiavelli wordt daarmee goeddeels ontdaan van zijn ambivalentie, zijn opportunisme en zijn extremisme, terwijl die juist zo typerend zijn voor de persoon en zijn werk. Door Machiavelli's *teaching of evil* te bagatelliseren, wordt hem juist zijn uitzonderlijkheid ontnomen, concludeert Mansfield niet zonder reden.

Binnen de beperkte grenzen van de tegenwoordig dominante duiding kan Machiavelli nog steeds op verschillende manieren worden gelezen. Zuckert onderscheidt in *Machiavelli's politics* drie wetenschappelijke benaderingen. In de contextuele of historische interpretatie wordt beklemtoond dat Machiavelli's opvattingen vooral in hun historische context moeten worden begrepen. Gezien het feit dat nu al een half millennium met overgave wordt gedebatteerd over de betekenis van Machiavelli en zijn werk, lijkt de contextuele interpretatie erg beperkt. Maar is dat zo? Voor alle grote denkers geldt dat hun universele en tijdloze ideeën sterk zijn bepaald door de eigen tijd en plaats, maar voor Machiavelli geldt dat wellicht in

¹⁰ Leo Strauss, *Thoughts on Machiavelli* (New York 1978) 12.

het bijzonder: hij schreef voor de gelegenheid. Zuckert merkt terecht op dat iedere interpretatie van Machiavelli's werk daarom dient uit te gaan van het 'onweerlegbare feit dat hij zich in al zijn geschriften presenteert als een schrijver op zoek naar een functie als politiek adviseur.' Marco Geuna maakt in zijn bijdrage aan *Machiavelli on liberty and conflict* (p. 280) hetzelfde punt.

(T)here are moments when Machiavelli remains in his past and moments in which he appears as our contemporary. While in the former phase we focus more on the conceptual discontinuities that separate us from Machiavelli, in the latter we emphasize the ideas that we still have in common with him, revisiting those aspects of his political theory that still remain relevant and disquieting for us.

In de recente historiografie slaat de balans door naar laatstgenoemde benadering: Machiavelli als 'tijdgenoot'.

Machiavelli kan ook retorisch of ironisch worden geïnterpreteerd. Dit is de Machiavelli van de dubbele boodschap, van de hyperbolen en de understatementen. Deze duiding wordt gevoed door wat Machiavelli in mei 1521 vanuit Carpi schreef aan zijn aristocratische vriend Francesco Guicciardini:

Ik versla alle burgers van Carpi als het om liegen gaat; het is al een tijd geleden dat ik ben gepromoveerd in deze kunst. [...] (A)l gedurende enige tijd zeg ik niet wat ik geloof of geloof ik niet wat ik heb gezegd; en hoewel ik inderdaad soms de waarheid vertel, verberg ik die achter

zoveel leugens dat ze nauwelijks kan worden herkend.¹¹

De retorische of ironische duiding van Machiavelli komt terug in de discussie over een van de meest controversiële aspecten van zijn werk, namelijk hoe het pleidooi voor de soms nietsontziende macht van de vorst in *De Prins* zich verhoudt tot de evidente voorkeur voor de republikeinse (of de gemengde) staatsvorm in *Discorsi*.

In de recente historiografie is er een tendens om de betekenis van *Discorsi* te beklemtonen, die van *De Prins* te nuanceren, en de tegenstellingen tussen beide werken te minimaliseren. In zijn bijdrage aan *Machiavelli's legacy* typeert Maurizio Viroli *De Prins* als een briljante retorische oefening, toewerkend naar een apotheose, het hartstochtelijke pleidooi voor de eenheid van Italië.¹² Erica Benner kiest voor een vergelijkbare benadering. Zij ziet de ambiguïteit van Machiavelli vooral als een stijlfiguur, als een wijze van redeneren. *De Prins* moet in eerste instantie worden begrepen als een superieure oefening in ironie. Als een handboek voor heersers is het volkomen onrealistisch, meent Benner, en dat wist Machiavelli zelf ook. *De Prins* was juist een waarschuwing tegen machtsmisbruik. In *Be like the fox* (xix) schrijft Benner:

¹¹ Niccolò Machiavelli aan Francesco Guicciardini (Carpi, 17 mei 1521) in: *Machiavelli and his friends. Their personal correspondence* (vertaald en geredigeerd door James B. Atkinson en David Sices) (De Kalb 1996) 337.

¹² Viroli wijdde er eerder een boekstudie aan: *Redeeming The Prince. The meaning of Machiavelli's masterpiece* (Princeton en Oxford 2014).

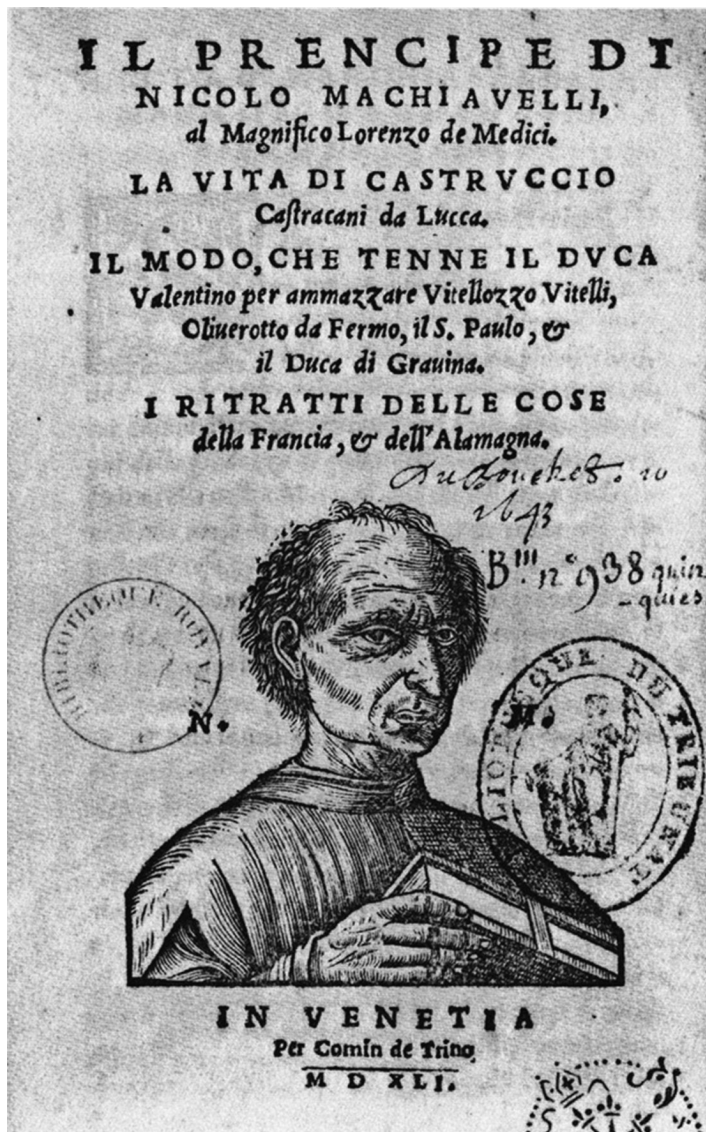
As a civil servant who had to deal with kings, countesses, popes, and Florentine patricians, he learned how to tread carefully, speak in the right register to particular people, to criticize without seeming to do so. It's not surprising that he used some of these skills in composing his *Prince*, and other works.

Ironie was een wapen voor Machiavelli, 'a way for the powerless to assert a kind of power over their oppressor.' (idem, p.253).

Catherine Zuckert presenteert in *Machiavelli's politics* (p.15-16) een overtuigender, want context-gerelateerde verklaring voor de verschillen tussen *De Prins* en *Discorsi*. In *De Prins* werpt Machiavelli zich op als adviseur van de vorst, in de persoon van Giuliano de' Medici, later diens neef Lorenzo. Hij presenteert zijn argument kort, bondig en direct, omwille van het belang van de heerser (en dat van hemzelf als diens beoogde raadgever). *Discorsi* is een veel evenwichtiger studie, aldus Zuckert, met een voorname plaats voor theorie en geschiedenis, en geschreven vanuit het algemeen belang. Historici verschillen hierover nog steeds van mening, maar Zuckert meent waarschijnlijk terecht dat *De Prins* toch vooral dient te worden beschouwd als een niet bijster succesvolle sollicitatiebrief aan de nieuwe Medici machthebbers. In ieder geval rijmt haar interpretatie met het feit dat de meeste politieke werken van Machiavelli in opdracht of voor bijzondere gelegenheden zijn geschreven.

Tenslotte kan Machiavelli's werk, in Zuckerts optiek, ook theoretisch of filosofisch worden geduid. Machiavelli wordt dan vooral begrepen als politieke

vernieuwer, als voorloper van het moderne politieke denken. De kern van zijn innovatieve benadering is de betekenis van moraliteit in de politiek. Machiavelli's onderscheid tussen christelijke en politieke moraliteit was een revolutionair en subversief idee. Voor Machiavelli was politiek niet zonder moraal en was ze ook zeker niet immoreel. De politiek heeft haar 'eigen' moraliteit en die wordt vooral bepaald door wat Mansfield (*Machiavelli on liberty and conflict*, p.43) Machiavelli's *verità effettual* noemt: de waarheid die zich openbaart in resultaten. *De Prins* gaat over politiek zoals ze is, niet zoals ze wellicht zou moeten zijn. Machiavelli's realisme wordt dikwijls gezien als de essentie van zijn originaliteit. Er bestaat echter geen eensgezindheid, ook niet in de studies die in dit essay worden besproken, over hoe dat realisme normatief te duiden. Veel hangt immers af van de wijze waarop we Machiavelli's werk, in het bijzonder *De Prins*, begrijpen. Indien we ervan uit gaan dat voor Machiavelli politiek vooral gaat over het verwerven en behouden van macht, en dat politici deze ambities zonder enige terughoudendheid dienen te verwezenlijken, dan lezen we een heel andere Machiavelli dan Ben-ner en Viroli, die suggereren dat *De Prins* niet gaat over wat Machiavelli zelf vond, maar over wat hij anderen wilde laten geloven. Maar wellicht is ook deze discussie enigszins anachronistisch. Ze weerspiegelt veeleer de ethische afwegingen van de Machiavelli-onderzoeker dan die van Machiavelli zelf. Voor Machiavelli kan er nauwelijks verschil zijn geweest tussen de normatieve en de analytische kant van zijn denken.

Omslag van Machiavelli's *Il Principe* uit 1550.

De universele Machiavelli

Het is de paradox van zijn leven: zou Machiavelli niet in 1512 zijn ontslagen en tot politieke ledigheid zijn veroordeeld, dan zou hij nu ten hoogste een voetnoot in de geschiedenis van Italië zijn. Het liep anders. Al een half millennium is de nalatenschap van Machiavelli een

bron van inspiratie voor heel uiteenlopende politieke denkers en doeners. De meest geopperde verklaring, ook in de hier besproken studies, is dat Machiavelli schrijft over politieke vraagstukken die tijdloos en universeel zijn. Maar is zijn werk inderdaad tijdloos? Neem Machiavelli's kijk op 'goed' bestuur. Dat lijkt een typische notie van onze tijd (*good*

governance), maar Machiavelli dacht er al over na. Voor Machiavelli was goed bestuur vooral 'effectief' bestuur. Machiavelli beweert nergens dat het doel de middelen heiligt, maar hij komt gevaarlijk dicht in de buurt. Dit zal fundamenteel afwijken van wat de meeste Machiavelli-vorsers onder goed bestuur verstaan. Het is wellicht toch vooral de afstand en niet de overeenkomst tussen Machiavelli en ons die blijft fascineren.

Ik begon dit essay met de stelling dat in de huidige historiografie Machiavelli en zijn werk steeds meer worden opgeschoond. De 'gentrificatie' van Machiavelli is geen nieuwe tendens, maar ze lijkt nu wel de dominante interpretatie geworden. De ambiguïteit van Machiavelli's ideeën stond altijd een grote variatie aan intellectuele duiding en politieke uitleg toe. Machiavelli voltooit nooit de hele reis, schreef Leo Strauss al in 1958: '(H)et laatste deel van de reis moet worden afgelegd door de lezer die begrijpt wat Machiavelli heeft weggelaten. Machiavelli gaat nooit

tot het einde; hij onthult zijn bedoelingen niet."¹³ In onze tijd reizen vrijwel alle lezers in dezelfde richting. Aan de uiteenlopende interpretaties van Machiavelli liggen vaak politieke overtuigingen en ambities ten grondslag. De gentrificatie van Machiavelli zou kunnen worden gezien als een weerspiegeling van onze postideologische tijdgeest. Aan het 'einde van de geschiedenis' staat vooral Machiavelli de republiek, de democraat, nog overeind.

Over de auteur

Prof. dr. André W.M. Gerrits is historicus en hoogleraar International Studies and Global Politics aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit Leiden.

E-mail: a.w.m.gerrits@hum.leidenuniv.nl

¹³ Strauss, *Thoughts on Machiavelli*, 34-35.